

ENFORMASYON KAYNAKLARININ KULLANILMASINDA EŞGÜDÜM*

Dr. O. Tekin AYBAŞ

Ekonomisi oldukça dar bir boğazdan geçmekte olan ve döviz kaynaklarının kullanımı büyük bir titizlik isteyen bir ülkede harcanan her kuruşun nereye ve niçin gittiğini araştırmak ve harcamaları en az düzeye indirmek her yöneticinin, hatta her akli - selim vatandaşın önde gelen sorumluluklarından biridir.

Akaryakıt sarfiyatını % 5 oranında düşürmenin milyonlar kazandıracığının düşünülüp önlem paketlerinin hazırlandığı günümüz Türkiye'sinde diğer konularda da gerekli önlemleri almamak fazla akılcı olmasa gerek.

Belli konularda önlemler alınırken bilinçli davranmak zorunludur. Örneğin yurt düzeyinde günde 500.000 ekmeğin daha az çıkartılması düşünülebilir, ya da, 500 ton benzinin daha az dağıtılması kararlaştırılabilir. Ne var ki, bunları bir ya da iki büyük yerleşim alanında uygulamak bu kentlerdeki hayatı olumsuz yönde etkiler. Oysa bu kısıtlama 67 ile dağıtılacak olursa etki ve tepki çok daha sınırlı olur ve kişiler bu önlemin geçerlik kazanmasında yardımcı bile olurlar. Bu önlemin getirdiği kısıtlama ancak doyurucu bir eşgüdüm sonucu başarılı olabilir.

Düşündükçe, bu gibi örnekler insanın aklına daha çok gelir. Örnekler verildikçe, öz kaynakların nasıl plânsız ve zamansız kullanıldığı vurgulanır. Bir başka ilginç örnek vermeden geçiştirmek istemiyorum bu girişi. Bu örnek, ülkenin bugün karşı karşıya bulunduğu elektrik enerjisi sorunundan başka birşey değildir. Kısıltamalar, üretim düşüşleri, bozulan elektrikli araç ve gereçler. Bunların getirdiği parasal kayıp, zamandan kayıp, döviz kaybı.

Türkiye, doğal kaynakların oldukça zengin olduğu bir ülke. Öz

(*) TKD Ankara Şubesi adına verilmiş konferans metnidir.

kaynakları ile elektrik enerjisi gereksinimini tamamen karşılayabilecek bir yapıda. Gelişmiş ülkelerin tümü, öncelikle ve yüzde yüze yakın bir oranda kendi öz kaynaklarını kullanarak elektrik üretimlerini gerçekleştirmekte ve ancak gereksinimlerini karşılayacak elektrik enerjisini üretecek öz kaynakları yeterli olmadığı zaman dışa dönük elektrik enerjisi kaynaklarına yönelik santraller kurmaktadır. Burada önemli olan öncelikle öz kaynakların kullanımı ve dışa bağımlılığı ortadan kaldırma durumunun yaratılmasıdır.

Şimdi aynı konuda, elektrik gereksinimi ve üretimi konusunda Türkiye'ye bakalım. Gelişmiş ülkeler hidro elektrik kaynaklarını son noktasına kadar değerlendirirken, Türkiye bu doğal ve oldukça bol olan potansiyelin ancak % 5,6 sı gibi bir bölümünü değerlendirebilmektedir. Oysa yüzde yüzü değerlendirildiğinde, uzmanlara göre, ülkenin tüm elektrik enerjisi gereksinimi 2000 yılına kadar karşılanabilecektir. Ayrıca, santrallerin yapımında kullanılacak araç ve gerecin şu an için % 70 i yerli kaynaklardan sağlanacaktır. Üretilen enerjinin kilovatı ise sadece 30 kuruş olacaktır. Termal kaynakların kullanılmasında ise henüz pek birşey yapılamamıştır. Yanılmıyorsam, Gönen dolaylarında tamamen ulusal olanakların değerlendirilmesi ile 5 megavat gücünde bir elektrik santrali kurulmuştur. Elinde bu tür doğal kaynaklar olmasına karşın Türkiye bu konuda oldukça cömert davranmaktadır. Sanki, ulusal düzeyde yapılan her enerji toplantısının sonunda "öz kaynakları bir tarafa bırakıp dışa dönük kaynaklara dayalı santrallara öncelik verelim" türünde tavsiye kararları alınmış gibi, bilmem kaç milyara malolacak ve ürettiği elektrik enerjisinin kilovatı 90 kuruşu bulacak bir nükleer santralin yapımı için epeydir çalışılmaktadır. Ülkemizde. Yaklaşık 11 yılda tamamlanacağı varsayılan bu santralin yaratacağı radyasyon tehlikesi ve yörenin turizm gelirlerini olumsuz yönde etkilemesi yanında, dışa bağımlılığı azaltmadığı küçümsenemeyecek bir sakıncadır.

Türkiye'de, öncelikle öz kaynaklara dayalı ve dışa bağımlılığı azaltan ya da tamamen ortadan kaldıran üretim olanakları dururken, milyonlarca metreküp suyu boşa akıtırken, yine milyonlarca ton linyiti yeraltında tutarken gelişmiş ve öz kaynaklarının tümünü değerlendirdikten sonra dış kaynakların kullanımına yönelmiş ülkelerin girişimlerini benimsemek bu ülkeyi ne denli kalkındırır bunu kuşkuyla karşılamaktayız.

Özellikle bu elektrik enerjisi üretimi örneğinden sonra, ülkenin enformasyon kaynaklarına ve bunların etkin kullanımındaki koşullara geçmek istiyoruz. TÜRDOK'un toplu katalog deneyimleri göstermiştir ki, ülkemiz kütüphanelerinde, araştırmacı potansiyelinin gereksinimine cevap verebilecek oldukça önemli fakat dağınık enformasyon kaynakları bulunmaktadır. Oldukça değerli koleksiyonlar, birbirine çok yakın, hatta aynı bütçeden ödenek alan birkaç kütüphanede birden vardır.

Neden bende de olmasın? prensibine göre büyüyen, farkında olmadan büyütülen bu koleksiyonlar her geçen gün ülke ekonomisine ağır yükler getirmekte, döviz harcamalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye'de, bu konuya çözüm getirecek eşgüdüm konusunda henüz hiçbirşey yapılmamakta, yapılamamaktadır.

Enformasyon kaynaklarının büyük bir çoğunluğunun yer aldığı üniversiteler özerk kuruluşlardır. Kütüphaneleri için diledikleri harcamaları yapabilmekte ve doğrudan yabancı ülkelere satınalma yoluna gittikleri takdirde, döviz transferi bir zorluk yaratmamaktadır. Ayrıca, kendi bünyeleri içinde istedikleri sayıda kütüphane kurma gücüne sahiptirler. Bugün ülkemizde, yurtdışı yayın harcamalarının büyük bir bölümü üniversiteler tarafından kütüphaneleri için yapılmaktadır. Satılmalarının bir kısmı özentiden başka birşey değildir. Çünkü bir kısım kütüphaneler sadece kürsü başkanına, sadece, sadece öğretim üyelerine açıktır. Oysa bir örnek vermek gerekirse, bir Batı Üniversite kütüphanesinin koleksiyonu yerine göre tüm dünyaya açıktır.

Üniversite ve kamuya ait kütüphanelerin elinde ihtiyaç fazlası koleksiyonlar bulunmaktadır. Fiziksel olanaksızlıklar nedeniyle bunlar elden çıkartılmak istenir. Oysa yasalar bunu engeller. Ne var ki, Türk zekâsı bu gibi sorunlara fazla zorlanmadan çözüm yolu bulmuştur. Fiziksel olanakları sınırlı olan ve yeni yayınlar almak zorunda kalan kütüphaneci, eski ya da bir zamanlar kullanılır varsayımı ile sağladığı, daha sonraları beklediği ilgiyi görmeyen koleksiyonu; kütüphane olduğu için bağış olarak gönderilmiş fakat o kütüphanede kullanım bulamamış yayınları elden çıkartmak ister. Ne var ki, satamaz bunları, başka kütüphanelere gönderemez, atamaz. Ama gözden çıkartmıştır onları. İşte bu sorunun çözümlenmesinde uygulanan yöntemlerden birkaçı: İstenmeyen yayınlar kütüphanenin bir köşesine, rastlantı olarak bir pencere altına yığı-

lır. Yağmurlu bir gecedir. Pencere fırtınada açılır. Yağmur açık pencereden içeri girer ve yığılı yayınları ıslatır. Bu bir kazadır. Beklenmedik bir olaydır. Sonunda bir rapor düzenlenir ve ıslanarak kullanılmaz hale gelen koleksiyon elden çıkartılır. Bir başka örnek farelerle gerçekleşir. Koleksiyon, fareler tarafından kullanılmıyacak derecede tahrip edildikleri için komisyon kararıyla elden çıkartılır. Bu arada, aynı sorunun çözümüyle ilgili olarak bir kütüphane müdürünün yaşadığı ve çok büyük bir iş başarmış gibi gururlanarak anlattığı bir anısını sizlere aktarmak isterim. Eski miş dediği, yer açılması için elden çıkartmak istediği bir kamyonu dolduracak yayın vardır kütüphanede. Depoya gönderilmek üzere bir kamyonu yüklenir ve kamyon yolda yağmura tutulur. Bir komisyon raporu, yayınları SEKA'ya gönderir.

Başka örneklerde vardır. Özerk bir kuruluşun az çok özerk olan kütüphanesi binlerce yayını öncelikle üniversite kütüphaneleri olmak üzere başka yerlere göndermiştir. Sözde atmamıştır, yok etmemiştir, ihtiyaç fazlası olarak gösterdiği koleksiyonu. Oysa uygulamanın kökenine inecek olursanız, bu kütüphanenin de karşılaştığı bir yer sorunu vardır ve çözüm yolu olarak ihtiyaç fazlası olan yayınları elden çıkarmalıdır. Atmak, yakmak ya da satmak yakışık almaz. "Biz elden çıkaralım da, başkası ne yaparsa yapsın; hiç olmazsa bize sorulduğunda, şu kütüphanelere gönderdik" deriz, prensibiyle hareket edilir.

Haklıdır bu kütüphanenin yöneticileri de, diğer kütüphaneciler de. Başka çözüm yolu düşünülmemiştir günümüze dek. Ama birşeyler düşünülmeli, birşeyler yapılmalıdır. İhtiyaç fazlası olan bu enformasyon kaynakları belki de bir başka kütüphanenin koleksiyonunu tamamlamak için yıllardır aradığı bir koleksiyondur.

TÜRDOK'un toplu katalog deneyimlerine bakıyorsunuz. Bir fakültenin bilmem kaç olan kürsülerinden 16 sına aynı dergiden, hem de yabancı dergiden gelmiştir bir zamanlar. Şunu kesinlikle savunmak isteriz ki, eğer günümüzde parasal olanaklar ve ülkenin döviz durumu doyurucu olsaydı, bu fakültenin 16 kürsüsüne aynı dergi gelmeye devam edecekti. Bu durum, özellikle Ankara, İstanbul ve İzmir de bulunan tıp fakültelerinde hemen hemen aynı. Yabancı dergilere bir özlem. Fakat öğretim üyelerine hak vermek gerek. Yeni gelişmeleri izlemeleri zorunlu. Ama kürsüler, hatta fakülteler, hatta hatta üniversiteler arasında ufacak bir eşgüdüm yabancı yayın sağ-

lanmasındaki savurganlığı ortadan kaldırmaya yeteceği gibi, ülkeye giren değişik yayın sayısını da belli sayıda artırma koşulunu doğuracaktır. O halde neden yapılmıyor bunlar? Ya da, bu konuda atılan adımlar neden bir süre sonra duruyor?

Yurtdışından sağlanan enformasyon kaynaklarının birikiminde görülen savurganlığın ülke ekonomisine getirdiği yük milyonlara varmaktadır dersek yanlış bir varsayım yapmamış oluruz. Ya yerli kaynaklar!.. Ülkenin değişik yörelerinde, üniversitelerde ve diğer araştırma örgütlerinde yapılan ve her biri binlerce liraya mal olan araştırmalarda görülen ikilemeler. Aynı araştırmanın birden çok yerde yapılmadığını bugün hiç kimse savunamaz. Yapılan ve tamamlanan bir başka araştırmacı bundan haberdar olabilir, ya da kişisel ilişkiler ve tesadüfler sonucu duyabilir. Yine ufak bir eşgüdüm kanalıyla daha araştırmanın başında, nerede ve kimin ne yaptığını ilgili olan herkese duyurmak olasıdır. O halde neden gerçekleştirilmiyor bu eşgüdüm. Neden bu savurganlık sürüp gidiyor?

Bu ve buna benzer örnekler saymakla bitmeyecektir. Batı ülkeleri enformasyon kaynaklarının en doyurucu biçimde kullanımını sağlamak amacıyla zorunlu olan eşgüdümlü gerçekleştirmişlerdir. Yıllardır başarıyla uyguladıkları örnekler ve yöntemler vardır.

Elektrik enerjisi örneğinde olduğu gibi, ülkenin mevcut enformasyon kaynaklarını, öz kaynaklarımız olarak öncelikle ele alıp değerlendirmek gerekmektedir. Bu değerlendirmeyi gerçekleştirme işinde bir öncü örgütün soruna sahip çıkması zorunludur. Yasal güçlerin sağlanması bu öncü örgütün girişimlerini destekleyecek ve gerçekleştirecektir. Herşeyden önce ülkenin enformasyon politikasının saptanması ve bu politikanın ışığı altında enformasyon sisteminin oluşturulması gerekmektedir.

Ulusal enformasyon politikası saptanırken enformasyon kaynaklarının toplanması, saklanması ve kullanıma sunulması ilkelerine en önemli konular olarak ağırlık verilmelidir. Daha önce verilen örneklerden, belli yayınları elden çıkarma ya da çıkaramama sorununa çözüm olarak, ulusal bir yayın değişim merkezi düşünülmelidir. Şu anda Kültür Bakanlığı, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne bağlı, halk ve çocuk kütüphaneleri teşkilâtı için böyle bir merkez bulunmaktadır. Fakat doyurucu hizmet verdiği söylenemez. Ülkenin tüm kütüphanelerine hatta araştırmacılarına açık böyle bir merkezin

örgütlenmesi, kullanımı tükenmiş gibi görünen enformasyon kaynaklarının değerlendirilmesinde etkin rol oynayacaktır. Yurtdışında bunun en doyurucu örneği Amerika Birleşik Devletlerinde görülmektedir. Kısaca USBE (United States Book Exchange) olarak bilinen örgüt uluslararası düzeyde hizmet vermektedir. Ülkemizde, bu örgütün sağladığı olanakları kullanarak koleksiyonlarını büyüten, eksiklerini tamamlayan kütüphaneler bulunmaktadır. Ne var ki, bu kütüphanelerden hiçbiri, Türkiye'de bu tür bir örgütün kurulması konusunda girişimlerde bulunmamıştır.

TÜRDOK'un süreli yayınları kapsayan yerel toplu katalog deneyimlerine bakıldığında, özellikle üniversitelerin kürsü kütüphanelerinde bölük pörçük koleksiyonların oldukça fazla olduğu görülür. Her hangi bir derginin iki üç sayısının ya da birkaç cildinin saklanması, kayıtlara geçirilmesi, o kürsü kütüphanesi için bir sorun yaratır. Belkide yıllarca kullanılmaz bu koleksiyon. Oysa bütün bu parçalanmış koleksiyonlar tek bir merkezde birleştirilecek olursa, birlikten güç doğacağı gibi oluşturulan koleksiyonun duyurusu rahatlıkla yapılabilir ve tüm ilgili araştırmacılar tarafından bilineceği için gerektiğinde kullanılır. Bu nedenle, ulusal enformasyon politikasının saptanmasında özellikle üniversite kütüphanelerinin bu tür durumları gözönüne alınmalı ve çözüm getirecek ilkeler saptanmalıdır.

Eski yıllara ait enformasyon kaynaklarının bütünleştirilmeleri kadar ve hatta daha da önemli olan bir diğer konu, yurtdışından sağlanacak güncel kaynakların ülkeye getirilmesinde gerçekleştirilecek eşgüdümdür. Zengin ve gelişmiş Batı Ülkeleri bu tür bir eşgüdümü yıllarca önce gerçekleştirmişlerdir. Bazı Batı Ülkeleri ise bu konuda daha da ileri aşamalar yaparak Uluslararası düzeyde eşgüdüme gitmeyi başarmışlardır.

Ülkenin içinde bulunduğu döviz darlığı gözönünde tutulursa bu eşgüdümün ne denli kaçınılmaz olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Zamanınız olursa, Ankara ve İstanbul Süreli Yayınlar Toplu Kataloglarına şöyle bir göz atınız. Bizim gözümüze çarpan birkaç örnek vermek istiyoruz :

1 — Chemical Abstracts

Yıllık abone fiyatı 1979 yılında \$ 4292. olan bu yayın Ankara'da 10 kütüphanede mevcuttur. Bu 10 kütüphanenin altı tanesi söz ko-

nusu yayına 1979 yılında da abonedir. Daha açık bir deyişle Ankara bu yayın için 1979 yılında \$ 25752.00 ödemiştir.

2 — Biological Abstracts

Yıllık abonesi \$ 2100. olan bu yayından Ankara'da 17 kütüphanede bulunmaktadır. 1979 yılında iki Ankara Kütüphanesi söz konusu yayına abonedir.

3 — Science Citation Index

Yıllık abonesi \$ 1750. olan bu yayın bugün üç Ankara kütüphanesine gelmektedir.

4 — American Medical Association, Journal

Ankara'da tam 20 kütüphanede mevcut bu dergi. Bu 20 kütüphanenin 14 tanesi A. Ü. Tıp Fakültesi Merkez ve Kürsü kütüphanelerinde yer almaktadır.

5 — American Journal of Clinical Pathology

Ankara'da 8 kütüphanede mevcut olan derginin 6 tanesi A. Ü. Tıp Fakültesi kütüphanelerinde.

6 — Lancet (London)

Ankara'da 22 kütüphanede mevcut bu dergi ve bu 22 kütüphanenin 16 tanesi A. Ü. Tıp Fakültesinin kütüphanelerinde yer alıyor.

Yine aynı dergi, LANCET için İstanbul'a bakıyoruz ve tam 12 kütüphanede yer aldığını görüyoruz. Bunlardan 4 tanesi İ. Ü. Cerahpaşa Tıp Fakültesi Kütüphanelerinde, 7 tanesi İ. Ü. Tıp Fakültesi Kütüphanelerinde bulunuyor. Daha başka bir deyişle, İstanbul Üniversitesi aynı dergiye 11 kez para ödüyor, döviz harcıyor. Bu kez İzmir'e bakıyoruz. Aynı dergi İzmir'in 5 kütüphanesinde mevcut. Ne acıdır ki bu 5 kütüphanenin tümü Ege Üniversitesinde. Daha açıklayalım, tümü Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Kütüphanelerinde.

Bu ve buna benzer örneklerin alabildiğince uzayıp gittiği görülür toplu kataloglar incelendiğinde. Ama bu böyle sürüp gitmeli. Yetkili bir kuruluş bunlara ne yapıyorsunuz diyebilmeli. Geleşme sancuları çeken bir ülke ekonomisine bu denli yüklenmek in-safsızlıktır.

Ülkenin karşı karşıya bulunduğu sorunlar saymakla bitmeyecek kadar çoktur. Çoktur ama her soruna yasal bir sahip çıkmıştır iyi kötü. İşte enerji sorunu. Türkiye Elektrik Kurumu bu sorunu üstlenmiştir. Sırtını Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na dayamış olmasına karşın türlü zorluklarla karşı karşıyadır. Fakat herşeye rağmen, önemli olan TEK'in enerji sorununun yasal sahibi olması ve Türkiye'de elektrik üreten özel sektöre ait üç kuruluşla eşgüdüm içinde bulunmasıdır.

İnsan düşünmeden edemiyor. Böylesine büyük ve kendisini kabul ettirmiş bir örgüt, sorunlarına çözüm ararken, yeni enerji kaynakları planlarken zor durumlara düşebildiğine göre, yasal olarak sahipsiz olan bilimsel enformasyon konusunda ne gibi başarı sağlanabilir, ne gibi doyurucu hizmet verilebilir!..

Günümüz Türkiyesinde, enformasyon konusunda görülen ufak eşgüdüm örnekleri sadece iyi niyet ve kişisel dostluklara dayalıdır. Oysa ulusal düzeyde ve birtakım yönetmelikler, kararnameler ve yasalarla oluşturulacak ve desteklenecek eşgüdüm daha önce sunulan örneklerde sergilenmeye çalışılan olumsuz çabaları ve savurganlıkları ortadan kaldıracaktır. Gereksinilen eşgüdüm üzerinde durulurken sorunu değişik aşamalarda ele almak daha doyurucu olur. Öncelikle üniversitelerin durumuna eğilmekte yarar vardır. Önce kürsüler arasında ve fakülte düzeyinde, daha sonra fakülteler arasında ve üniversite düzeyinde eşgüdümü sağlamak uygun görülmektedir. Daha sonra yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde eşgüdümü gerçekleştirmek, enformasyon kaynaklarının doyurucu bir biçimde kullanımında beklenen ortamı yaratacaktır.

1973 Aralık ayında Devlet Plânlama Teşkilâtı tarafından kurulan Bilimsel ve Teknik Enformasyon Özel İhtisas Komisyonu bu konuda ulusal düzeyde konuyu ele almak istedi. Fakat komisyon toplantılarına katılan kişilerin çok çeşitli alanlardan gelmiş olmaları ve konunun genişliği nedeniyle çalışmalar bir sonuca varamadı. Değişik ihtisas alanlarını temsil eden üyeler kendi açılarından soruna sahip çıkma özentişi içine girerken, özel ihtisas komisyonunun oluşturulma amacından uzaklaştığı hissedildi ve belki de bu nedenle bir daha toplanamadı. Oysa katılan üyelere sorun çok daha sade bir dille anlatılabilseydi, üyeler arasında eşgüdüm sağlanabilseydi, ulusal enformasyon politikasının saptanması konusunda olumlu atılımlar gerçekleşebilirdi.

Şu anda Devlet Plânlama Teşkilâtı bu konuda neler yapmaktadır, bunu bilemiyoruz. Belkide sorunu daha dar ve gerçekçi bir biçimde ve daha küçük bir ihtisas grubunda ele almış olabilir. Şayet henüz olmadı ise biran önce girişimlere başlamasında yarar olacağı kanısındayız. Umarız yasal dayanağı olan böyle bir örgütün gerçekleştirilebileceği eşgüdüm ilkeleri ülkenin enformasyon kaynaklarının doyurucu bir biçimde kullanılması için gerekli ortamı hazırlar ve savurganlığı ortadan kaldırır.